Uhkaavat tunteet ja tilanteet omaishoidon arjessa

Liina Sointu

YTT, yliopisto-opettaja (yhteiskuntatutkimus)

Tampereen yliopisto

Esitelmän kulku

Oma tutkijatausta

Uhkaavat tunteet ja tilanteet tutkimuksen valossa

Yhteenvetoa: uhkaavista tunteista ja tilanteista puhuminen suojan rakentamisena

Kolmannella sektorilla tehtävän ehkäisevän väkivaltatyön tärkeys

- Esimerkiksi Tunne voimavarasi -hanke
- Väkivalta omaishoidon yhteydessä pitkään ollut tabu, josta vaiettu niin julkisessa hoivapolitiikassa kuin hoivan tutkimuksessa
- Omaishoito suhteellisen yleinen pitkäaikaisen hoivan muoto, omaishoidon tuki vakiinnutettu osaksi palvelujärjestelmää

- >ei kuitenkaan kuulu toimintamallia väkivallan varalta

-> Omaishoitajat itse – yhdessä muiden toimijoiden kanssa – ovat alkaneet lisätä tietoisuutta tästä arasta aiheesta

Oma tutkijatausta

- Tutkijana pitkään ollut kiinnostunut hoivasta ja hoidosta yhteiskunnallisina kysymyksinä
- Omaishoidon tutkimusta v. 2009 lähtien: koti hoivan tilana (Sointu 2010) ja hoivaan liittyvät läsnäolo omaishoitajan kokemana (Sointu 2011)
- Väitöstutkimuksessa iäkästä puolisoa hoivaavat omaishoitajat: hoiva tuntevana toimintana ja omaishoitajan oma tila (Sointu 2016; 2018)

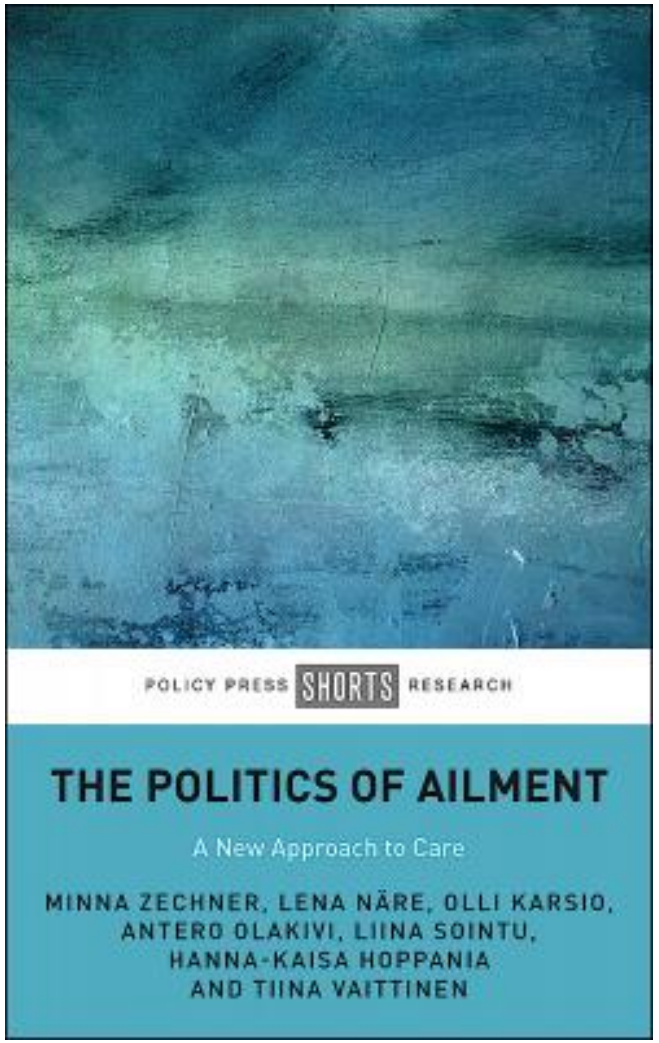
POLICY PRESS SHORTS RESEARCH
THE POLITICS OF AILMENT
A New Approach to Care
MINNA ZECHNER, LENA NÄRE, OLLI KARSIO,
ANTERO OLAKIVI, LIINA SOINTU,
HANNA-KAISA HOPPANIA
AND TIINA VAITTINEN

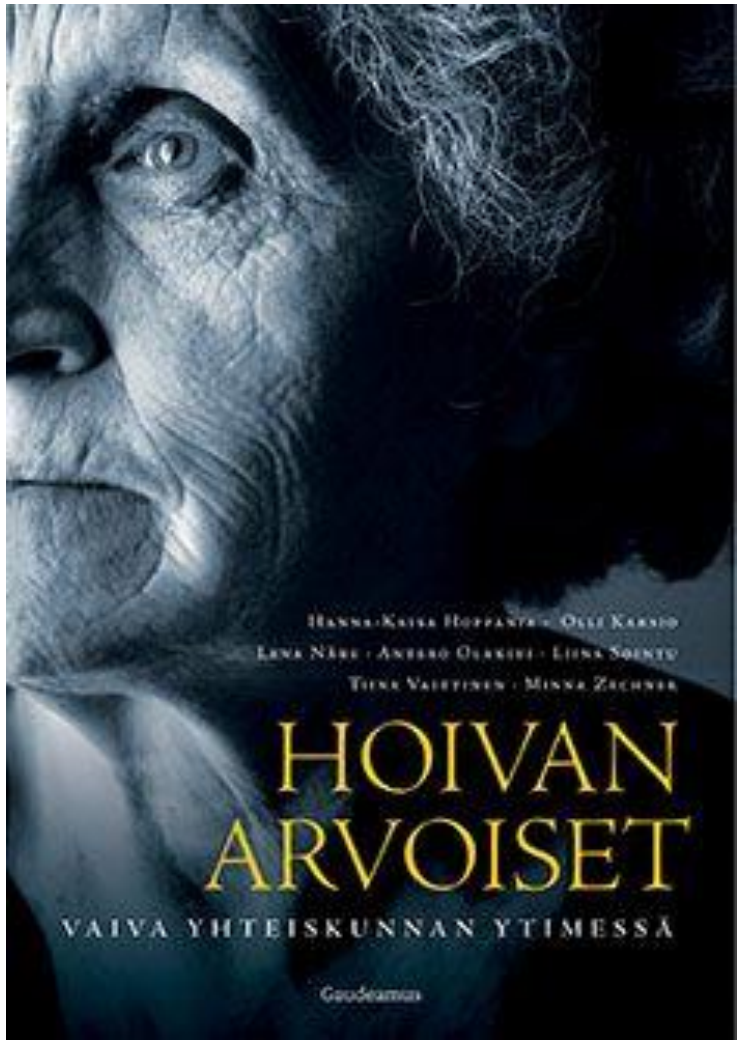
HOIVAN
ARVOISET
VAIVA YHTEISKUNNAN YTIMESSÄ
Gaudeamus

Varjoja paratiisissa

- Uhkaavat tunteet ja tilanteet omaishoitajan kertomana (2019-2020)
- Alli Paasikiven Säätiön apurahan tukemana, yhteistyössä Tampereen Seudun Omaishoitajat Ry:n Ei saa ravistaa .hankkeen kanssa
- Omaishoitajien haastattelut alkuvuosi 2020
- 8 haastattelua (puolisoita, aikuisia lapsia, erityislasten vanhempia)
- Fokus vaikeissa tunteissa ja uhkaavissa tilanteissa: “oma arki pohdituttaa”
- Tutkimuksen eettisyyden on arvioinut Tampereen alueen ihmistieteiden eettinen toimikunta

Tutkimuksessani kiinnostaa

- Omaishoitajien kollektiivinen toimijuus väkivallan ehkäisyssä
- Omaishoitajien arkinen toimijuus: oman arjen, tunteiden, tuntemusten ja toiminnan pohtiminen
- Ehkäisevä väkivaltatyö omaishoitajien tukemisen kautta
  - Tietoisuuden lisääminen: omaishoitajien kanssa toimivat sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset, omaishoitajat itse ja heidän läheisensä sekä yleinen yhteiskunnallinen tietoisuus aiheesta

Päätyminen omaishoidon uhkaavien tunteiden ja tilanteiden äärelle

- Omaishoitajien avoimuus ja uskallus tarttua arjen tummempiin sävyihin on inspiroinut tutkimusta
- Eri tutkimuksiin haastatellut omaishoitajat tuoneet hienovireisesti esiin arkensa valoja ja varjoja
- Esimerkiksi läsnäolon kokemuksia tarkastellessani löysin läsnäololle erilaisia ulottuvuuksia: läsnäolo tarpeen hoivan toteutumiseksi, turvallisuuden takaamiseksi - mutta läsnäoloon liittyi myös uhkaavia sävyjä

Varuillaan oloa

Ja illallakin polttaa. Ja siellä on poltettu lattiaankin. Mattoon. Illalla en mä voi mennä nukkumaan ennen kun hänkin lähtee. Ei jää tupakalle.

Omaishoitaja, nainen, hoivaa miestään.
(Sointu 2011)

Varuillaan oloa

Sitten hän kulkee tällä rollaattorilla valtavan lujaa ja hän saattaa monta kertaa uhata, että hän tulee minua kohti. Ja silloin mä varon sitä, että hän voi vaikka huitaista siinä. Silloin mä yleensä pysyn kaukana. Ja ne on useimmiten sitten juuri yöllä. – – Että silloin, mä oon nyt todennut sen, että se on viisaampi, että yritän olla puuttumatta mihinkään.

Omaishoitaja, nainen, hoivaa miestään.

(Sointu 2011)

Mä menin lakaisemaan sitä [parveketta] niin [mies] istui siinä, niin minä olin ihan hetken siellä sitten selin tänne, toi ovi oli jäänyt rakoselleen, niin se oli pistänyt oven sisäpuolelta kiinni. Ja mennyt täältä tuonne, ei näkynyt missään, enhän mä saanut sitä tuosta auki ja kova pakkanen oli.

Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään.

(Sointu 2011)

Kieltämättä mun täytyy sanoa, että tämä hitaus joka on ihan pahimpia piirteitä tämän aloitekyvyttömyyden lisäksi, niin tämä on siis suoraan sanoen ajoittain, mä sanon suorastaan raivostuttavaa. Mutta tietenkään mä en raivostu, mä nielen sen.

Omaishoitaja, nainen, hoivaa miestään.

(Sointu 2018)

”Sain onneksi pidettyä naamani kiinni siinä, mutta monta kertaa on naama auki, että tulee sanottua.”

Omaishoitaja, nainen, hoivaa miestään.

(Sointu 2018)

Miten tutkimuksessa nimetty

- Nykyisessä tutkimuksessani kiinnostus hoivaajan väkivallassa ja sen uhassa, mutta haluan kuljettaa mukana myös hoivaajaan kohdistuvaa uhkaa (joskus kietoutuvat toisiinsa)
- Hoivaajan väkivalta (caregiver violence/abuse), ”mahdollisesti vahingoittava käytös”, ”mahdollisesti pahoinpitelevä käytös”
- Irlantilainen tutkimus (Lafferty ym. 2016): 37 % omaishoitajista oli harjoittanut jonkinlaista mahdollisesti haitallista käytöstä (potentially abusive behavior)
  - käyttää ”kylmää” (harsh) äänensävyä, kiroilla tai loukata hoivattavaa; huutaa hoivattavalle; uhata hoivan lopettamisella tai hylkäämisellä; uhata satuttamisella: pelätä että saattaisi satuttaa hoivattavaa; käsitellä kovakouraisesti; lyödä; ravistaa tai olla antamatta ruokaa tai juomaa.

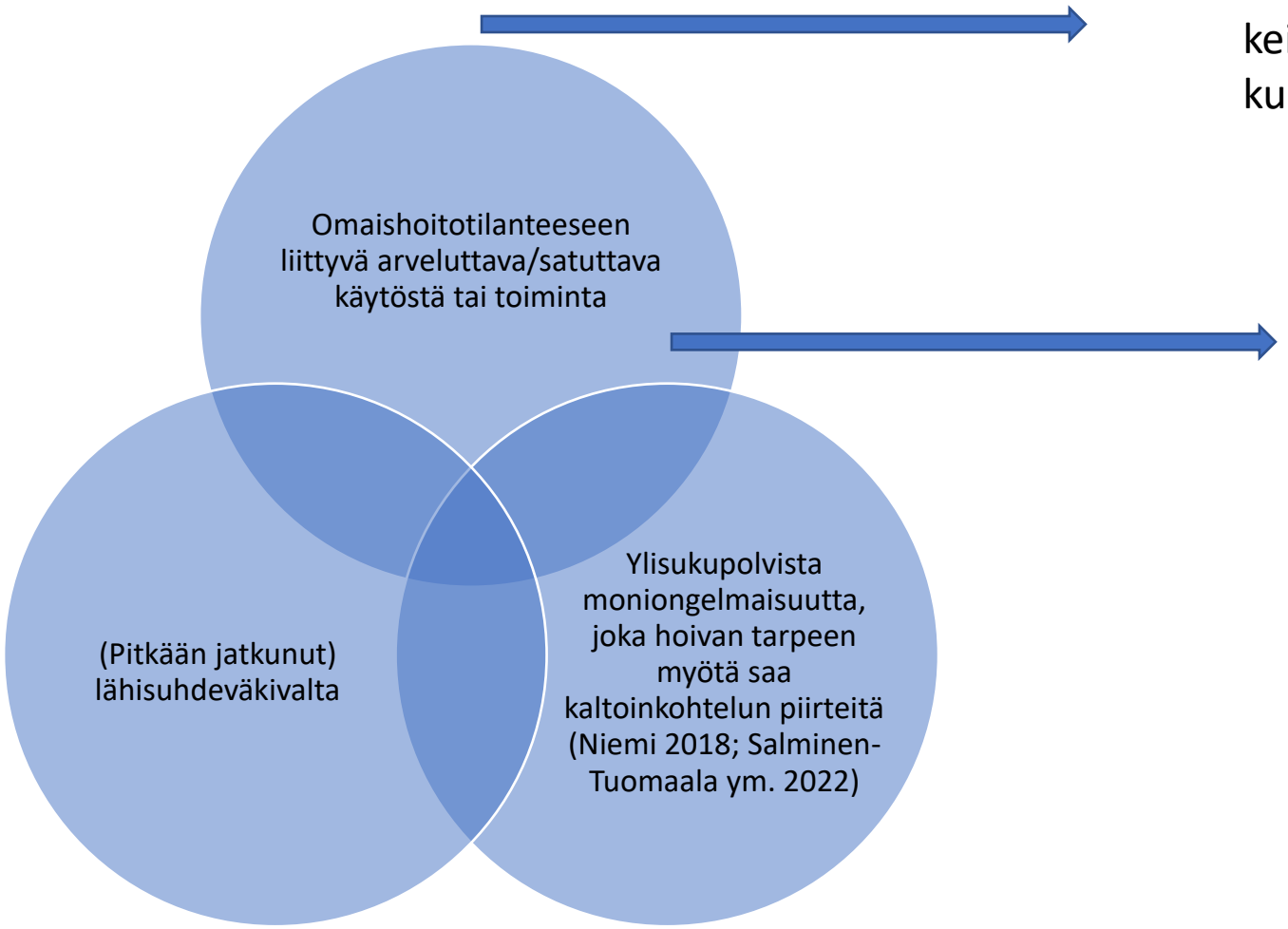

Hoivaaja tai muu perheenjäsen: ”arveluttavaa” käytöstä tai tahallista satuttamista johon voi liittyä keinottomuutta tai uupumusta (vrt. kuritusväkivalta)

Hoivan tarvitsija: sairaudesta ja/tai hoivan tarpeesta johtuvaa satuttamista tai ”arveluttavaa” käytöstä

- Aiheen parissa toimivien on varottava sitä, ettei normalisoi tai oikeuta väkivaltaa (esimerkiksi omaishoitajan uupuminen, Brandl & Raymond 2012)

- On tilanteita, joissa tarvitaan ulkopuolista puuttumista väkivaltaan ja tilanteen katkaisemista (Luoma ym. 2018)

- ”Kaikki tunteet on sallittuja, mutta ravistaa ei saa” (Tampereen Seudun Omaishoitajat Ry *Ei saa ravistaa* -hanke)

Uhkaavat tunteet ja tilanteet

Symbolisesti ja konkreettisesti uhkaavat tunteet

- Pohdin pitkään, kuinka nimeäisin haastateltavien kuvaamat tunteet ja tilanteet päätyen lopulta määrittelemään ne uhkaaviksi.

- Nimeämisellä uhkaaviksi yritän tavoittaa sen ”tason” tai ajatuksen, jolla omaishoitajat arkeaan kuvasivat

- Varsinaista konkreettisia väkivaltaisia tekoja tuli esiin hyvin vähän

Symbolisesti ja konkreettisesti uhkaavat tunteet

- Symbolisesti uhkaavat tunteet: suuttuminen ei kuulu hoivaan tai hoivaajaan
  - Hoiva naistapaisena toimintana (Jokinen 2005)
  - Hoivaaja = hyvä, hellä, epäitsekäs, hoivattavan tarpeet edelle asettava
- ”Violent feelings” (Pillemer & Suitor 1992)
- Suuttuminen voi myös merkitä konkreettista uhkaa, jos omaishoitaja, hoidettava tai toinen perheenjäsen vihastuksissaan uhkailee tai käsittelee toista kovakouraisesti.
- Uhkaavissa tilanteissa puolestaan on kyse aggressiivisesta toiminnasta tai sen uhasta jotakuta perheenjäsentä kohtaan.
- Hankaluuksia aiheutuu siitäkin, että hoivasuhde on kehollisesti läheinen, intiimi suhde, jossa omaishoitaja hoivaa ”koko kehollaan”

- H: Uskon kanssa kyllä, että tämä viikon loma teki kyllä niin hyvää. Uskon, että mä pystyn kehittämään tässä itseäni vielä. Ja ainakin sen, että jos hiha palaa, niin menee ja halaa sitten, että saa sen mielen.
- T: Niin että se rauhoittaa hänet sitten?
- H: Niin, nimenomaan.
- T: Ja se toimii ihan?
- H: Se toimii kyllä ihan hyvin, että ei mitään.
- T: Tuntuuko, että esimerkiksi just tommosella kosketuksella on merkitystä, että miten sen tekee ja?
- H: On, on paljon ja iso merkitys.
- T: Joo.
- H: On ilman muuta. Sillä saa sen mielen rauhalliseksi. Pitäisi vaan paljon enemmän sitä tehdä. Nyt mä lupaan itselleni. Niin mutta sitten, jos on itse ärtyneenä näin, niin eipä siinä paljon haluta halia. (Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään, Sointu 2018)

- Hoivaajan omat tunteet voivat olla ristiriidassa hoivan vaatimusten kanssa

- Tästä aiheutuu hankaluutta, kun hoivaajalla on jokin tunne ja samalla hänen pitäisi tukea hoivattavaa: lohduttaa, rauhoittaa.

- Hoivan kehollisuus: kosketus ja tuntoaisti, ääni ja äänenkäyttö, ilmeet, eleet, liikkeet, kehollinen olemus

- Sairastuminen ja hoivan tarve muuttavat suhdetta ja sen osapuolia
- Se mikä kahden tasaveroisen aikuisen suhteessa olisi hyväksyttävää ei välttämättä olekaan sitä hoivasuhteessa
- Puolisoilla parisuhteen ja hoivasuhteen kipeä kietoutuminen, myös omaishoitajaan voi sattua (”tahattomasti” uhkaavat tilanteet)

V: Juu, ja kyllä hän sitte, sitä seksiäkin harjotti. Mutta se oli sillai, hampaat irvessä. Että se tuntu kerta kaikkiaan niin, niin pahalta mutta toisen, totta kai vaimo yrittää parhaansa. Ja nyt [miehen kuoltua] on tullu vähän semmonen että, oiskohan sittekin enemmän tarvinnu sillon ku hän ois halunnu. Että niinku..
K: Niin tarkotatko hampaat irvessä niinku itteäs vai häntä siis siinä?
V: Itteeni, itteeni niinkun, ei se ollu siis mitään, nautintoo enää sitte. Äkkiä homma pois niin sillä hyvä. Että kun toinen on, niinku sahapukki. Ilmeetön, siitä lähti se, hellyys ja semmonen ettei enää ollu, läsnä siinä toimituksessa.

Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään,
Sointu 2018

- Hoivasuhde on valtasuhde, jossa hoivaajalla on usein enemmän kykyä ja mahdollisuus satuttaa avusta riippuvaista hoivan tarvitsijaa

- Huom! Ei toisaalta tarkoita sitä, etteikö myös hoivan tarvitsija voisi satuttaa omaishoitajaa, avun tarve voi ilmetä aggressiivisuutena (Kelly 2016; Simplican 2015)

Vaikka on jotain kohtia, että olen väsynyt ja komentanut pahasti, että toinen on ruvennut itkemään. Kun se luonne käy jo aika herkäksi sillain, että aina pitäisi tällain lempeästi puhua ja sanoa, mutta joskus on itsekin väsynyt, että komentaa sitten. Niin sitten toinen rupea itkemään, että tulee paha mieli. (…) Ei tarvitse kuin jos on väsynyt ja vähän sanoo kiukkuisemmalla äänellä niin toinen kyllä kavahtaa heti. Ja se ärtyisyys kyllä sitten toiseenkin tarttuu, että se kannattaa kyllä sitten kanssa harjoitella itsestään pois.

Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään,

Sointu 2018

Ja mä oon sitä juuri miettinyt, että miten tämä meidän ambivalentti liitto heijastuu sitten tässä hoitosuhteessa sitä mä oon miettinyt. (…) Niin tässä on tämmösiä vaikeuksia, ne heijastuu, ehkä, voi olla että heijastuu tässä hoitotyössäkin. Mutta mä en tiedä miten sitten, koska mä olen kyllä koettanut olla kärsivällinen, mutta silti mä pelkään että ne saattaa heijastua jotenkin.

Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään,

Sointu 2018

Hoivaajan valta-asemaan liittyvä vastuu tunteista

- Hoivaajalla vastuu hoivattavan tunteista, ärtyneisyys ja suuttuminen hankalia tunteita siksikin, että hankaloittivat arkea

- Satuttamisen pelko eli pelko siitä, että itse (tai toinen perheenjäsen) suuttuessaan käsittelee hoivattavaa kovakouraisesti

No mä tarkoitan sitä, että mä en kosk-, että mä pelkään että jos mä raivostun joskus niin, että mä vaikka tekisin jotain pahaa. Tätä mä pelkään. Mutta en mä kyllä niin ole raivostunut. Mutta kun mä luin kerran lehdestä semmosen tapauksen, jossa joku kaikkien ystävälliseksi tuntema mies, jonka vaimo oli terveyskeskuksessa hoidossa ja hänellä oli kehitysvammaiset kaksostytöt, niin lopulta hän raivostui niin, että surmasi kaikki nämä kolme. Ystävälliseksi tunnettu vanha mies. Ja mä ajattelin, että hyvä luoja. Ja on niitä muitakin tapauksia, mutta tämä on pahin, niin mä ajattelin, että näinkin. Pelkään, että mitä sitä voisi käydä, jos tuntee tommosia, että on osittain siellä pohjalla sellaista katkeruutta.

Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään,

Sointu 2018

Uhkaavat tilanteet

- Vaihtelivat arjen takkuamisesta aina vakavaan (omaishoitajaan kohdistuvaan) pahoinpitelyyn
- Arjen takkuaminen: muistisairaan tai erityislapsen tai -nuoren omaehtoisuuden kanssa toimeen tuleminen arjessa

Sitten tällä kotona se tulee vaan joskus ja sitten on käynyt niin tämän sairauden myötä, että yöllä kun nukuttiin niin hän yhtäkkiä nosti kätensä ylös ja kiroili, ja sitten hän hyökkäs mun kimppuun, pahoinpiteli mua, mä en päässyt siitä ajoissa mihinkään pakoon, että tota ihan kamalasti satutti. Ja sitten kun hän siitä heräsi, niin hän sanoi, että anteeksi, tuu nyt vaan nukkumaan, että sä olet viimeinen ihminen, jolle mä tekisin pahaan. Ja näitä sit tapahtu useamman kerran ja se sano se lääkärikin siinä, että mun täytyy mennä toiseen huoneeseen nukkumaan, mut mä en oo sit osannut mennä kuitenkaan. Kun sit mää voisin kuitenkin pelätä siellä.

(Nainen, puolison omaishoitaja)

Se naapuri rupes oleen mun poikaystävä sitte ja ku mää menin, kauppaankin jos hän jäi kotiin. Ja sitten mää tulin puolen tunnin päästä missäs olit kenenkä kanssa. Et se oli ihan tämmöstä. Ja sitte mää soitin kun hän oli tulossa lyhytaikaisjaksolta kotiin. Niin mää sanoin että mää tuun huomenna sitten hakemaan sinut kotiin. Jaa että huora on kotona. Mää sanoin, että niin että mikä. Huora. Mää sanoin että no kenenkä kotona. No siellä kotona. Mä sanoin, että niin on, että mää tuun hakeen sut huomenna. Ku siihen tulee kauheita näitä mustasukkasuusjuttuja sitten, että epäilee että mä käyn jossakin. Kun oon kaupungilla ja hän jää kotiin.

(Omaishoitaja, nainen, hoitaa miestään)

Yhteenvetoa:

Yhteenvetoa: uhkaavista tunteista ja tilanteista puhuminen suojan rakentamisena

Suojan rakentaminen

- Kuinka luoda turvallisuutta ihmisten keskinäisiin suhteisiin (Ronkainen & Näre 2008).
- *Turva*: tarkkailu, valvonta ja tarvittaessa puuttuminen ulkopuolelta
- *Suoja*: toimijoiden oma tietoisuus asiasta, omatoiminen avun hakeminen
- -> pohtimalla oman arjen uhkaavia tunteita ja tilanteita omaishoitajat rakentavat suojaa omaishoidossa ilmenevän väkivallan varalle
- Ehkäisevän väkivaltatyön kautta rakennetaan myös suojaa: luodaan yhteiskunnallista tilaa puhua vaietusta aiheesta - > puheeksi ottamisen kynnys puolin ja toisin laskee, ei tarvitse pelätä kasvojen menettämistä, on sanoja puhua vaikeasta aiheesta

Turvallisuus omaishoitotilanteissa: kumpaakin tarvitaan

Turva

- Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset: väkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen
- Lainsäädännölliset velvoitteet (esim. sosiaalihuoltolaki, vanhuspalvelulaki)

Suoja

- Ehkäisevää väkivaltatyötä
- Tietoisuutta aiheesta: omaishoitajia ja hoidettavia kohtaavat ammattilaiset, perheenjäsenet, omaishoitajat itse

Kiitos!

Lähteet

- Beach, S. R., Schulz, R., Williamson, G. M., Miller, L. S., Weiner, M. F. and Lance, C. E. (2005) Risk factors for potentially harmful informal caregiver behavior. Journal of the American Geriatrics Society 53, 255-61.
- Brandl, Bonnie & Raymond Jane A. (2012) Policy implications of recognizing that caregiver stress is not the primary cause of elder abuse. Generations, Journal of the American Society on Aging 36(3): 32–39.
- Isham, Louise, Bradbury-Jones, Caroline & Hewison, Alistair (2020) Female family carers' experiences of violent, abusive or harmful behaviour by the older person for whom they care: a case of epistemic injustice? Sociology of Health and Illness, 42 (1): 80–94.
- Kelly, Christine (2017) Care and violence through the lens of personal support workers. International Journal of Care and Caring 1(1), 97–113.
- Lafferty, Attracta; Fealy, Gerard; Downes, Carmel & Drennan, Jonathan (2016) The prevalence of potentially abusive behaviours in family caregiving: findings from a national survey of family carers of older people. *Age and Ageing* 45(5), 703-7.
- Luoma Minna-Liisa, Tiilikallio Piia ja Helakallio Päivi (2018) Kotona asuviin ikääntyneisiin kohdistuva kaltoinkohtelu ja väkivalta. Duodecim 2018;134(18):1797-802.
- Niemi, Miia (2018) Sosiaalinen raportti ikääntyneiden perhesuhteissa ilmenevästä kaltoinkohtelusta. Helsinki: Helsingin kaupunki. Saatavilla: https://www.hel.fi/sote/toimipisteet-fi/aakkosittain/sosiaalityo/materiaalia/
- Pillemer, K. & Suitor, J. (1992) Violence and Violent Feelings: What Causes Them Among Family Caregivers. *Journal of Gerontology* 47 (4), 165–172.
- Ronkainen, Suvi & Näre, Sari (2008) Intiimin haavoittava valta. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi: sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Salminen-Tuomaala, Mari, Tiainen, Juha, & Paavilainen, Eija (2022). Ensihoitajien kokemuksia ikääntyneiden kaltoinkohtelusta. *Gerontologia*, *36*(1), 49–69. https://doi.org/10.23989/gerontologia.108078
- Simplican, Stacey (2015) Care, Disability, and Violence: Theorizing Complex Dependency in Eva Kittay and Judith Butler. *Hypatia* 30(1), 217–233.